

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В
СУЧАСНИХ УМОВАХ
THE PROBLEMS OF FOOD INDUSTRY IN THE MODERN TERMS IN
UKRAINE

В даній статті розглядаються проблеми розвитку харчової промисловості в Україні. Застарілість матеріально-технічної бази та низький рівень якості продукції ставить перед державою та суспільством необхідність вибору та застосування дієвих засобів впливу. У зв'язку з цим, дослідження означених питань набуває особливої актуальності.

Ключові слова: харчова промисловість, матеріально-технічна база, якість продукції, інвестиції.

This article is about the one of the main problems of food industry in modern terms in Ukraine. The ramshackleness of material and technical base and low level of quality of products increase the necessity of government regulation.

Keywords: food industry, material and technical base, the quality of products, investments.

I. Вступ. Харчова промисловість у будь-якій країні, а тим більше в Україні, яка має надзвичайно сприятливі умови для її ефективного розвитку, є однією з провідних ланок всієї економіки, промислового та агропромислового комплексів, ефективне функціонування якої є основоположним чинником економічного і соціального зростання, головною умовою забезпечення підвищення життєвого рівня населення. В господарському комплексі країни, виходячи із забезпечення раціонального використання природного, виробничого, науково-технічного, інтелектуального потенціалу та вигідного геополітичного розташування, харчова промисловість відіграє визначну

структуроформуючу функцію і являє собою одну із провідних галузей, яка повинна не лише задовольнити потреби населення країни в продовольстві, а й бути важливим джерелом формування бюджету.

Економічним проблемам промислового розвитку, зокрема харчової промисловості, присвячені наукові праці відомих вітчизняних та зарубіжних учених О.М.Алимова, І.Д.Блажа, В.М. Геєця, Б.М.Данилишина, Л.В. Дейнеко, С.І.Дорогунцова, А.О.Заїнчковського, М.Г.Ісаєвої, В.В.Кистанова, А.С.Лисецького, І.І.Лукінова, Л.О.Мармуть, Я.Б.Олійника, Б.Я.Панасюка, І.О.Сингаївського, В.Д.Слюсаря, Л.Г.Чернюк, М.Г.Чумаченка, П.Хейне, І.Р. Юхновського та інших дослідників, а також розробки науково-дослідних колективів Інституту аграрної економіки УААН, НДЕІ Мінекономіки України та ін. У дослідженнях вчених порушувались і аналізувалися різні аспекти становлення та інтенсифікації харчової промисловості, її підгалузей в різні історичні періоди, а також пропонувалися теоретичні і практичні рекомендації щодо піднесення рівня господарювання у цій провідній галузі господарського комплексу країни.

Однак, означений феномен потребує подальшого дослідження, особливо в питаннях вирішення основних проблем розвитку харчової промисловості в умовах світової та вітчизняної фінансової кризи, що невпинно поширюється на соціально-економічне становище України. Уповільнення зростання промислового виробництва, розширення світового територіального розподілу праці у сфері виробництва викликає корінні кількісні і якісні зміни у харчовій промисловості. В той же час, застаріла матеріально-технічна база та низький рівень якості продукції, що виробляється, є одними із найбільш значимих питань даної сфери. Зростання інвестиційної привабливості харчової промисловості на основі інноваційного розвитку, на наш погляд, є способом вирішення означених проблем і становить наукову новизну даної статті. Останнє дасть змогу створити можливості для прискорення розвитку економіки, спрямувати зусилля держави на всебічне стимулювання розвитку харчової промисловості в Україні, що у підсумку призведе до створення міцної економічної системи.

II. Постановка завдання. Не викликає сумніву, що забезпечення сталого, ефективного та довгострокового зростання харчової промисловості є одним із головних завдань держави на сучасному етапі розвитку економіки України. Ефективне функціонування цієї структуроформуючої галузі економіки може бути досягнуто на основі вивчення потреб внутрішнього і зовнішнього ринку в її продукції, платоспроможності її споживачів, забезпечення її виробництва за кількісними та якісними параметрами, що відповідають сучасним вимогам науково-технологічного прогресу з мінімальними питомими витратами праці.

Метою даної статті є доведення теоретичного положення про те, що інвестиційний розвиток харчової промисловості на основі інноваційної спрямованості є одним із способів вирішення ряду проблем розвитку даної галузі.

III. Результати. Формування харчової промисловості і особливості її територіальної організації залежить від сукупної дії природно і суспільно-географічних факторів. Водночас кожен фактор зокрема впливає на формування харчової промисловості в певному напрямку.

Харчова промисловість об'єднує понад 40 галузей, які виробляють продукти харчування. Основними серед них є цукрова, борошномельно-круп'яна, олійно-жирова, хлібопекарська, спиртова, плодоовочеконсервна, рибна, молочна, м'ясна, виноробна, кондитерська, пивоварна, тютюнова та інші. Визначальну роль у розміщенні підприємств даних галузей відіграють сировина і споживач. Ті з них, які використовують малотранспортабельну сировину або значну кількість сировини, тяжіють до неї. До таких галузей відносять цукрову, олійну, рибну, плодо-овочеконсервну, маслоробну галузі. Галузі, в яких затрати на транспортування готової продукції більші, ніж на перевезення сировини, орієнтуються на споживача. Такими галузями є кондитерська, хлібопекарська, пивоварна, молочна та інші. На сировину і споживача орієнтуються м'ясна, борошномельно-круп'яна, тютюнова та інші галузі.

За офіційними даними Міністерства економіки України, за підсумком 2008 р., обсяги виробництва продукції продовольчої групи порівняно з 2007 р.

зменшились на 0,9%. Слід відзначити, що скорочення виробництва спостерігалось практично по всіх підгалузях харчової промисловості. Так, зниження обсягів виробництва олії відбулося на 16,4%, цукру – на 15,8%, перероблення та консервування овочів і фруктів – на 7,4%, виробництво мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв – на 5,4%, молочних продуктів та морозива – на 2,9%. Скорочення обсягів переробки продукції м'ясної та молочної групи пов'язане, у першу чергу, із тривалими негативними процесами, які відбуваються у тваринницькій галузі. Виключення складо виробництво тютюнових виробів, де приріст продукції становив 7,9%, м'яса птиці - 25,4%, шоколаду - 5,3%, ковбасних виробів - 0,7% та ін. Слід зауважити, що скорочення виробництва в галузі відбувалося при майже незмінних обсягах імпорту продукції (протягом січня-жовтня 2008 року)[[Мінекономіки](#)]. Окрім того, частка виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в загальному обсязі реалізованої продукції починаючи з 2003 року характеризується спадною тенденцією і у 2008 році, за даними Держкомстату, становила 14,2 % [[Держкомстат](#)].

Низхідна динаміка виробництва, яка спостерігалась у 2008 році, позначилася і на обсягах прибутків підприємств харчової галузі. У зв'язку з переорієнтацією споживачів на придбання продукції більш дешевого цінового сегменту, зменшення платоспроможного попиту у другому півріччі, прибутки підприємств харчової промисловості суттєво уповільнилися і за підсумками 11 місяців 2008 року зростання становило 13,7 %. В цілому, у січні-листопаді 2008 р. кількість прибуткових підприємств галузі склала 60,9%, що є меншим порівняно з означеним показником у 2007 році на 0,9 %)[[Мінекономіки](#)].

В той же час, враховуючи значну залежність інвестиційної активності виробників харчової промисловості від позичкового капіталу (коефіцієнт відношення інвестицій до прибутку значно перевищує 1, і за підсумком 9 місяців 2008 року становить 1,6), обсяги прибутків, які підприємства отримували у 2008 році, не дозволили їм в повній мірі задовольнити власні потреби в інвестиційних ресурсах.

Про погіршення економічного становища в економіці України, в тому числі і в харчовій промисловості, свідчить офіційний прогноз про падіння ВВП у 2009 році на 5% [Мінекономіки]. Зрозумілим є те, що означені статистичні дані є вираженням основним проблем розвитку харчової промисловості. Серед останніх можна назвати наступні: значний рівень застарілості і зношеності технологічного устаткування, збереження та ефективного нарощення експортного потенціалу даної галузі, створення механізмів мотивації праці із застосуванням новітніх, економічно ефективних і екологічно чистих технологій виробництва, які б сприяли підвищенню якості вітчизняної продукції та рівня її конкурентоспроможності на світовому ринку.

Означені проблеми посилюються значною залежністю продуктивних сил харчової промисловості та їх розвитку від машинобудівної, хімічної, нафтопереробної галузей. Уповільнення темпів зростання виробництва або ж зменшення їх приросту в суміжних галузях кумулятивно впливає на розвиток харчової промисловості. Окрім того, значні інфляційні процеси, зменшення купівельної спроможності населення, а отже і платоспроможного попиту, а найголовніше – світова та вітчизняна економічна криза, особливим чином визначають подальший розвиток харчової галузі.

Одним із найбільш актуальних аспектів, що виражає розвиток харчової промисловості є, на наш погляд, створення прогресивної матеріально-технічної бази, її підприємств і виробництв, яка б відповідала сучасним досягненням науки і техніки. Зрозуміло, що стратегія випереджального розвитку України не може бути реалізована на застарілій матеріальній базі, на застарілих основних засобів. І якщо їх динаміка позитивна, то ступень їх зношеності вельми негативний. Так, на початок 2003 року він становив 47,3 % проти 36,5 % у 1990 році. Відповідно інвестиціям, як основному матеріальному підґрунтя оновлення основних засобів, низькими є коефіцієнти ліквідації та оновлення основних засобів. За 1995-2004 роки коефіцієнт ліквідації коливався у межах 0,59-1,1 %, а коефіцієнт оновлення – у межах 1,14-3,18 %. До того ж коефіцієнт оновлення після 2001 року, коли він сягнув максимального значення (3,18 %) у

наступних роках пішов на спад¹[Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції"/ Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с., с. 54]. За останні 5 років ситуація безперечно не змінилася, а тільки посилила свій негативний вплив на розвиток галузі. Особливо, враховуючи те, що на кінець 90-х років матеріальна база всіх промислових підприємств (крім оборонних) була вже фізично і морально застаріла та зношена. Якщо в розвинутих країнах технологічні лінії з числовим програмним управлінням були звичними і постійно вдосконалювались, то в Україні їх мали лише деякі виробництва. А на підприємствах харчової промисловості, взагалі, більшість основних фондів були випуску перших повоєнних років. Вибуття застарілих промислово-виробничих основних фондів відбувається більш повільними темпами, ніж введення нових, що є свідченням екстенсивного характеру розвитку матеріально-технічної бази галузі. Наслідками застарілості матеріально-технічної бази є низький рівень якості продукції, висока затратність виробництва, низький рівень конкурентоспроможності товарів та послуг, а отже, і неможливість глобалізації у світовий економічний простір.

Дослідження причин різкого скорочення використання виробничих потужностей дозволяє виділити серед них зовнішні і внутрішні, подолання яких має забезпечити відновлення та підвищення ефективності розвитку галузі. Серед зовнішніх чинників слід відзначити: різке скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської сировини; прорахунки в митній політиці, що призвели з одного боку, до відтоку Україні високорозвиненого спеціалізованого продовольчого машинобудування, виробництва таропакувальних та інших допоміжних матеріалів, що призвело до нерегульованого процесу деіндустріалізації харчової промисловості, масового створення малих напівкустарних не завжди екологічно безпечних харчових виробництв у сільськогосподарських підприємствах; низький платоспроможний попит населення, зумовлений загальною економічною кризою.

---

¹ Значимо, що нормативний рівень коефіцієнта оновлення 12-15 %.

Серед внутрішніх чинників, найбільший вплив на скорочення рівня використання потужностей по виробництву промислової харчової продукції мають: висока енерго- та матеріаломісткість виробництва, викликана неефективним використанням відповідних ресурсів та низька продуктивність праці, що зумовлює високу собівартість виробленої продукції, знижує її конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринку; низький техніко-технологічний рівень багатьох харчових виробництв, який не забезпечує комплексну переробку сільськогосподарської сировини та належних умов для її зберігання, що призводить до значних втрат сировинних ресурсів харчової промисловості; наявність, як в цілому по Україні, так і в значній кількості областей диспропорцій між виробничими потужностями та сільськогосподарською сировиною, що надходить на переробку, а також між виробничими потужностями, на яких здійснюється основний технологічний процес і переробка вторинних матеріальних ресурсів; відсутність належних інтеграційних зв'язків з іншими галузями продовольчого комплексу, що проявляється, зокрема, у відсутності спільної зацікавленості переробних підприємств і виробників сільськогосподарської сировини у виробництві кінцевої харчової продукції; недостатній розвиток маркетингових служб на більшості підприємств харчової промисловості, а також відсутність їх належного інформаційного забезпечення.

Отже, вирішення означених проблем дозволить підвищити ефективність виробництва продовольчих товарів, їх конкурентоспроможність, зайняти передові позиції на світових ринках продовольства, основним шляхом досягнення останнього є створення передумов для зростання інвестицій. Напрямами інвестицій в харчовій промисловості є: інвестиції в основні засоби: придбання устаткування, техніки, допоміжного обладнання; інвестиції в оборотний капітал: вкладення в матеріально-виробничі запаси; інвестиції в інфраструктуру: будівництво та капітальний ремонт цехів, складських приміщень та інвестиції в інновації: нові види техніки і технологій [Михайленко О. В. Вплив реальних інвестицій на процес відтворення основних засобів //

Наукові праці Національного університету харчових технологій. Спеціальний випуск. Економічні науки.– 2005 – № 17 – 306 с., с.15-16]. Особлива роль належить інвестиції інноваційно спрямовані, що здатні сприяти активізації підприємницької ініціативи в харчовій промисловості та створити можливості для інноваційного розвитку всієї економіки України.

Основними джерелами інвестування підприємств харчової промисловості на сучасному етапі розвитку галузі є державні капітальні вкладення, власні кошти підприємств, внутрішні приватні інвестиції, заощадження населення, кошти, приховані в тіньовому секторі економіки та за кордоном, іноземний капітал. Розв'язання інвестиційної проблеми шляхом залучення всього кола джерел інвестування є важливою передумовою відновлення та прискорення розвитку харчової промисловості. Однак, справа не тільки в обсязі інвестицій, але й в їх ефективності, в інтенсифікації вкладень в найбільш ефективні, конкурентноспроможні виробництва, які дають швидку віддачу, в припинені тих капітальних та інших витрат, які ведуть до розпорощення грошових ресурсів та посилення інфляційних процесів.

Що ж стосується іноземних інвестицій, то значна їх частка іноземних вкладається в спільні підприємства, які зорієнтовані на експорт сировини з України та імпорт сировини і готових виробів для реалізації їх на внутрішньому ринку України. До того ж величина імпорту цих спільних підприємств, як правило, переважає експорт. Останнє свідчить про недостатню зацікавленість іноземних інвесторів в техніко-технологічній модернізації галузі.

В харчовій промисловості капітальні вкладення, як вірно підкреслюють дослідники, мають направлятися насамперед на модернізацію і техніко-технологічне переоснащення підприємств, прискорений розвиток і підвищення ефективності функціонування пріоритетних базових галузей і виробництв, які формують стійкий експортний потенціал продовольства країни, а саме: в цукрову, масложирову, спиртову, лікєро-горілчану, соляну, молочноконсервну,

парфумо-косметичну, виноробну, плодоовочеконсервну галузі та виробництво продуктів дитячого харчування[Дейнеко].

Для забезпечення інноваційного розвитку харчової промисловості необхідно створити дієвий механізм інвестування технологічних змін. Останнє можливо, на нашу думку, шляхом державного впливу в сфері інвестиційної та інноваційної політики держави.

IV. Висновки. Отже, враховуючи усе вищезазначене, необхідними напрямами державного впливу на інвестиційно-інноваційні процеси в харчовій промисловості є:

- збільшення частки інноваційного інвестування у загальному обсязі інвестування шляхом створення належних стимулів інвестиційної діяльності та вдосконалення нормативно-правової бази;

- створення розгалуженої системи інвестування інноваційних програм та проектів в харчовій промисловості за рахунок як державного сектору економіки, так і за рахунок залучення приватних капіталів підприємницьких структур;

- запобігання відтоку капіталів на зарубіжні ринки завдяки створенню нормальних умов для реалізації національних інвестиційних можливостей і сприяння зовнішніх інвестицій на взаємовигідних умовах;

- виключення випадків дискримінації у інвестиційній сфері, що сприяють виникненню перешкод у здійсненні інвестиційної діяльності та доступу інвесторів усіх категорій;

- реалізація закону щодо захисту прав національних інвесторів, яким повинні бути надані переваги перед іноземними кредиторами;

- створення Фонд довгострокового кредитування в сфері харчової промисловості, який, акумулюючи державні кошти та кошти Національного банку України, міг би цілеспрямовано направляти їх на реалізацію технологічно пріоритетних для країни інвестиційних проектів, використовуючи послуги надійних вітчизняних банків;

- визначення розвитку інноваційної інфраструктури пріоритетним напрямом державної політики та створення нормативно-правових, організаційних та економічних основ її функціонування;

- забезпечення статистичного нагляду та контролю за створенням та функціонуванням інфраструктурних елементів підтримки інноваційного підприємництва;

- розподілу функцій між інноваційними елементами інфраструктури підприємництва для забезпечення досягнення ними своїх цілей, а також створення схеми організаційної взаємодії цих елементів та макrorівні та розробка конкретних планів заходу з їх формування;

- обґрунтування основних напрямів розвитку інфраструктури на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу;

- створення системи експертизи інноваційних проектів в сфері харчової промисловості на державному рівні, яка б була позбавлена тіньових та корупційних впливів;

- поєднання інвестиційної та інноваційної інфраструктури в єдиний напрям розвитку, ефективність якого досягалась би завдяки підвищенню економічного та соціального ефектів від взаємодії великої кількості проектів та відповідальності за його реалізацію;

-впорядкування, оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази, що регламентує діяльність інноваційного підприємництва в харчовій промисловості;

- визначення системи фінансування наукових досліджень та механізму її впровадження із зазначенням статусу, функцій та відповідальності всіх суб'єктів інноваційного процесу;

- встановлення мінімальної частки національного доходу, що має спрямовуватись на фундаментальні і технологічні дослідження та підвищення інноваційної спрямованості економіки України;

- визначення на законодавчому рівні функцій, умов і цілей функціонування та механізмів взаємодії всіх елементів державної інноваційної

системи: бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів, венчурних фондів, державних та недержавних фондів, науково-дослідних організацій, промислових підприємств тощо;

- сприяння розвитку інституційних механізмів фінансового забезпечення інноваційної діяльності з метою з метою розвитку наукового та винахідницького потенціалу, необхідного для розробки нових поколінь техніки і технологій та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки;

- створення та вдосконалення системи державних фондів, які б сприяли поліпшенню фінансування інноваційної діяльності, метою діяльності яких є виявлення найперспективніших напрямів у наукових дослідженнях та забезпечення їх фінансування;

- розробка та впровадження механізму фінансування фондів за рахунок поєднання державних коштів та коштів фінансово-кредитних установ, з наданням їм певних стимулів в податковій, чи амортизаційній, чи в інших сферах для реалізації інвестиційно-інноваційних проектів;

- створення умов для переорієнтації інвестиційних потоків на високотехнологічні сфери виробництва;

- сприяння розповсюдження кращих методів організації виробництва в підприємстві за рахунок використання інноваційних проектів шляхом розповсюдження доказових прикладів успішного співробітництва підприємницького сектору та держави в сфері інновацій;

Зазначені напрями впливу держави на проблеми розвитку харчової промисловості сприятимуть створенню ефективного механізму взаємодії держави та підприємницького сектору.